

JAN SEDLÁČEK

PROČ ČÍST MILOSLAVA PETRUSKA NA ZAČÁTKU TISÍCILETÍ?

Jak je snadné zjistit, k názvu mého příspěvku mě inspiroval nadpis vynikajícího Petruskova doslovu k dílu G. Simmela *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Zvolil jsem jej nikoli proto, že bych se chtěl pokusit o vyčerpávající výčet všeho, co doposud Petrussek napsal, a o celkové hodnocení jeho díla, které zůstane nesmazatelně zapsáno do dějin československé, respektive české sociologie posledních čtyřiceti let, ale proto, abych na několika typických příkladech demonstroval hlavní charakteristické rysy Petruskova uvažování a psaní o sociologické problematice, jimiž se jeho tvorba od počátku vyznačuje, jež jsem vždy upřímně obdivoval, ale hlavně, které mohou být vzorem pro každého, kdo chce svou badatelskou prací přispět k tomu, aby se naše sociologie na začátku nového tisíciletí co nejvíce přiblížila světovým standardům. Že to platí o Petruskových knihách a studiích vydaných po listopadu 1989, to by snad každý nemusel považovat za něco mimořádného. Že však lze v zásadě takto hodnotit i hlavní Petruskovy publikace vycházející v oficiálních nakladatelstvích v 60.–80. letech (a tedy na rozdíl od příspěvků do samizdatového *Sociologického obzoru*, jehož byl roku 1987 spoluzakladatelem, tehdy běžně přístupné sociologické veřejnosti a studentům), to už zdaleka tak samozřejmé není. Uvědomíme-li si, jak rychle většina sociologických děl, a to mnohdy i těch nejvýznamnějších představitelů našeho oboru, zastarává, a jak zvrat, k němuž v naší společnosti došlo v roce 1989, učinil z velké části domácí sociologické produkce zejména 70.–80. let doslova makulaturu, musíme si položit otázku, proč právě Petruskova tvorba se do značné míry tomuto osudu vymyká a proč rovněž starší práce tohoto autora se i dnes dají číst bez sarkastických poznámek a jízlivých úsměšků.

Základem úspěchů a stálé životnosti Petruskových knih a studií je *především suverénní zvládnutí literatury a pramenů*, jež se ke každému z témat Petruskem zpracovávaných vztahují, jeho obrovská sečtělost. Petrussek si nikdy nedovolí pustit do světa dílo, jež by ponechalo bez povšimnutí jakékoli relevantní pojednání z dané tematické oblasti. To se dá demonstrovat jak již na jeho první velké práci publikované roku 1969 pod názvem *Sociometrie*, tak třeba i na díle *Teorie a metoda v moderní sociologii*, jež vyšlo o čtyřicet let později. Stále totéž rozsáhlé zázemí v prostudované literatuře,

stále táž starost, aby nepominul něco významného. Petrusek ale nikdy nezůstává u pouhé znalosti a reprodukce prostudovaných děl, což je dosti typické pro mnohé jiné autory. (Připouštím, že i takovéto práce mají svůj význam, avšak pouze informativní.) Petrusek vždy udělá ještě onen další, ovšem nejtěžší krok, který právě odlišuje tvůrčí přístup od mechanické kompilace. Petrusek je totiž schopen kritické syntézy, kdy názory jeho předchůdců a současníků jsou mu toliko východiskem k vlastním originálním postřehům, k nalézání nečekaných souvislostí, k posunutí celé problematiky na vyšší teoretickou i metodologickou úroveň, a tím k celkovému obohacení sociologického poznání v dané tematické oblasti.

Petrusek i v dobách, kdy to vůbec nebylo snadné, byl schopen si díky nezměrnému úsilí obstarávat různými cestami západní literaturu (v úvodní poznámce k *Sociometrii* např. píše, že o mnohé prameny si musel často složitě dopsat), téměř nikdy se nespolehal na tak často jinak oblíbené čerpání informací z druhé ruky, vždy se snažil jít k originálním zdrojům. Je ostatně jasné, že napsat solidní dílo právě např. o sociometrii by bez literatury tohoto typu nebylo možné.

Všechny Petruskovy práce měly však ještě další zdroj. Jde o literaturu, která pro nás byla vždy mnohem dostupnější, tj. tu, jež k nám před rokem 1989 přicházela ze Sovětského svazu a také zejména z Polska. Nemohu při této příležitosti než zopakovat to, co jsem již jednou napsal. Kromě množství knih z oblasti sociologie, které k nám ze SSSR přicházely a byly nevalné úrovně, se zde nezdědka objevovaly i práce, jež rozhodně svou hodnotu měly. Pokud pak jde o polské autory, není třeba zasvěceně přesvědčovat, že ti ve své převážné většině dodržovali standardy vědecké práce stále. Jsem rád, že Petrusek ani ve změněné situaci po roce 1989 na tyto inspirace nezapomněl a i dnes se k nim hlásí. Ze stejného důvodu si vážím i skutečnosti, že Petrusek ani v současnosti nezachází s tzv. klasiky marxismu jako s příslovečnými „mrtvými psy“. Je totiž dostatečně moudrý, aby věděl, že nezáleží na tom, kdo určité názory vyslovil, ale zda jsou pravdivé a mohou nám něco podstatného říci. To dnes zejména ve vztahu k dílu Marxovu i jeho některých pokračovatelů není zdaleka samozřejmé.

Druhou skutečností, proč Petruskova tvorba, ale i některé jeho další iniciativy mohou pro nás být na začátku tisíciletí vzorem, je to, že *vnášely do naší sociologie vždy něco nového, originálního*, něco, čím se zatím u nás nikdo hlouběji nezabýval. Kdo např. v Československu na konci 60. let věděl něco o sociometrii v takovém rozsahu a hloubce, jak o tom informovala jeho kniha? Neméně záslužné byly dvě další Petruskovy iniciativy z přibližně stejného období. Mám na mysli to, že byl spolu s J. L. Fischerem a Z. Strmiskou autorem projektu, hesláře, koncepce, ale také řady klíčových a rozsáhlých hesel *Malého sociologického slovníku*, který ač dokončen v červenci 1967, vyšel po různých peripetii až v roce 1970, avšak v podobě, která už – nezávisle na vůli jeho tvůrců – plně neodpovídala původnímu záměru, neboť některá hesla byla vypuštěna, zkrácena, přepracována či publikována bez uvedení autorů. Přesto však můžeme i dnes tuto iniciativu (a zdá se, že právě Petruskovi v ní připadala hlavní role) vysoce ocenit, neboť v daných podmínkách to byl vlastně malý zázrak, že slovník ještě vůbec vyšel a po řadu let dobře sloužil mnoha zájemcům, zejména pak studentům sociologie. Byl rovněž svědectvím, jak rychle, na jak vysoké úrovni se u nás v relativně krát-

kém období části šedesátých let sociologie obnovovala a jak velkým příslibem pro budoucnost by byla – nebýt známých politických událostí odstartovaných srpnem roku 1968. Nelze rovněž přehlédnout, že *Malý sociologický slovník* byl v tehdejších socialistických zemích první a na dlouhou dobu jedinou iniciativou tohoto druhu a že ani některé západní národní sociologie tenkrát takovým slovníkem nedisponovaly.

Další, zřejmě ještě významnější iniciativou konce šedesátých let byla Petruskova výrazná účast na výzkumu vertikální sociální diferenciaci a mobility československého obyvatelstva vedeném Pavlem Machoninem, jehož výsledkem bylo obsáhlé dílo *Československá společnost* z roku 1969. Petrussek se podílel na zpracování projektu výzkumu, patřil mezi ty členy výzkumného týmu, kteří tvořili jeho vedení a kteří posléze provedli i celkovou redakci rozsáhlé, více než šestisetstránkové publikace. Sám do ní rovněž přispěl jednou z jejích klíčových a po mnoha stránkách objevných kapitol *Sociální kontakty a sociopreferenční orientace*. Petrussek tak měl lví podíl na realizaci výzkumu a vytvoření díla, jemuž se podařilo postihnout hlavní vývojové trendy sociální struktury československé společnosti od konce druhé světové války a zejména zachytit její stav koncem šedesátých let. Toto dílo svým významem překročilo hranice naší sociologie, mělo veliký mezinárodní ohlas a pouze nepřízeň doby způsobila, že v našich podmínkách nemohlo sehrát tak důležitou teoretickou, metodologickou i praktickou roli, jaká by mu za normálních okolností příslušela. I dnes, po více než třiceti letech, je zajímavé a poučné tuto knihu číst. Myslím, že není nadšátkou považovat *Československou společnost* za nejvýznamnější práci české a slovenské sociologie za celé dvacáté století.

Velmi originálně, zejména z didaktického hlediska, pojal Petrussek také svá skripta *Úvod do studia sociologie I. Předmět, struktura a sociální funkce sociologie*, která vyšla poprvé roku 1978 a podruhé o dva roky později. Každý, kdo do nich i nyní nahlédne, získá jasný vzor, jak podobné pomůcky koncipovat, aby mohly dobře splnit svoji funkci. Nebyla jistě náhoda, že skripta vyšla tak rychle ve dvou vydáních za sebou. V tehdejší době i po obsahové stránce značně převyšovala většinu analogické sociologické produkce a studenti sociologie (a nejen oni) z nich čerpali cenné a solidní poznatky o základních problémech vývoje sociologie, sociologické teorie a metodologie i řadu let poté, kdy Petruskovi bylo znemožněno pedagogicky působit.

Nová, originální a objevná témata vnáší Petrussek do naší sociologie i po listopadu 1989. Jako vůbec první sociolog u nás se hlouběji zabývá vztahem literatury a sociologie v práci z roku 1990 i problematikou alternativní sociologie (1992). Za vyvrcholení jeho přínosu pak považuji *Teorii a metodu v moderní sociologii* (1993), která se věnuje klíčovým otázkám diskutovaným ve světové sociologii konce 20. století. Jak už jsem napsal jinde, v naší zemi existuje doslova jen několik jedinců, kteří zvládli uvedenou látku ve stejné šíři jako on. Originalita knihy spočívá v kvalitní informaci o zmíněné tematice i v bystrém a promyšleném komentáři k ní. V současné české sociologické literatuře se nikde nedočteme tolik a na takové úrovni o paradigmatickosti sociologie, o principu komplementarity a tolerance, který s ní souvisí, o paradoxech úvah o budoucnosti i o různých způsobech, jak se dnes „dělá sociologie“. Nikdo z našich sociologů doposud tak soustavně a pregnantně nevysvětlil složité problémy porozumění a interpretace v sociologii a ani to, v čem v českých podmínkách spočívá

na konci tisíciletí kontext postmoderní výzvy. Tato práce zůstane ještě mnoho let studii nepominutelnou pro každého, kdo v uvedené tematické oblasti bude chtít učinit další kroky.

Byl bych nerad, kdyby jiný, sice zdánlivě drobnější, nicméně velmi originální Petruskův přínos byl přehlédnut v knize *Sociologické školy, směry, paradigmatata* (1994), jejímž byl spolueditorem, a to jenom proto, že kromě Petruskova úvodu *Sociologie jako názorové střetávání a soužití* obsahuje publikace pouze hesla otištěná později ve *Velkém sociologickém slovníku*. Mám na mysli patnáct tabulek, jež speciálně pro tuto knihu Petrussek připravil, které sice po formální stránce mohly být inspirovány např. Chalupným, ale z hlediska obsahového jsou zcela původní. Jde o velmi cenné chronologické zachycení významných událostí v dějinách sociologie od 30. let 19. století do roku 1916 i s přihlédnutím k české sociologii, dále pak o chronologické seřazení všech významných publikací k jednotlivým sociologickým proudům, směrům a paradigmatům. Jen ten, kdo se kdy o něco podobného pokusil, si dokáže uvědomit, kolik doslova mravenčí práce je v těchto tabulkách ukryto a jak jsou zároveň – zejména pro všechny, kdož se i v budoucnosti budou s vývojem sociologie seznamovat – cenné.

Další Petruskův originální vklad nezanedbatelné váhy a důležitosti souvisí s přípravou a vydáním dvousvazkového *Velkého sociologického slovníku* (1996). I když s iniciativou vypracovat jej přišel jako první Jiří Linhart a po právu bylo jeho vydání věnováno jeho památce, neboť se naplnění své ideje a svého životního snu nedožil, po roce 1989 to byl právě Petrussek, kdo stanul v čele redakční rady slovníku, a má tedy velkou zásluhu na publikování tohoto – i v rámci světové sociologie – ojedinělého díla. Nechci se v žádném případě zabývat hodnocením slovníku. V intencích svého příspěvku chci opět pouze doporučit, aby si čtenář dobře povšiml, kolik klíčových, rozsáhlých a také u nás doposud často vůbec teoreticky „nedotčených“ hesel právě Petrussek zpracoval a na jaké úrovni tak učinil. I zde je jeho originální přínos nepřehlédnutelný.

Konečně se nelze nezmínit o Petruskově zcela výjimečné zásluze, která souvisí se založením dvou edic *Sociologického nakladatelství*, jimiž jsou KLAS (Klasická sociologická tradice) a MOST (Moderní sociologické teorie). Nepochybuji o tom, že ani bez nakladatelských aktivit Aleny Miltové a Jiřího Ryby by tyto knižní řady nespátřily světlo světa, nicméně Petruskův ideový vklad a vydavatelský záměr zde byl zřejmě rozhodující. Víím, že o realizaci takto pojaté sociologické knižnice Petrussek usiloval již dávno. Uvědomoval si totiž, že bez vydávání překladů děl sociologických klasiků i nejvýznamnějších představitelů sociologické teorie 20. století se o plnohodnotném a plnokrevném rozvoji sociologie u nás nedá hovořit. Jeho pokusy v této oblasti ze šedesátých a posléze i osmdesátých let se však ze známých důvodů nepodařilo realizovat. Jsem rád, že tyto záměry neopustil, a když se konečně vytvořily vhodné politické (nikoli však bohužel tentokrát ekonomické) podmínky pro jejich uskutečnění, velmi rychle jim dal reálnou podobu.

Z editorského hlediska jde o všestranně vzorně vybavené svazky, to jistě dosvědčí každý jejich čtenář. Mimořádně cenné jsou všechny Petruskovy doslovy k jednotlivým dílům v podobě rozsáhlých studií o jejich autorech. Jsou originálním příspěvkem k dějinám světové sociologie a při stále trvajícím a těžce pocítované absenci novější české příručky z této oblasti pomáhají alespoň částečně ono tematické vakuum

zaplnit. Jejich významnou součástí z hlediska rozsahu i obsahu je zařazení každého z autorů do kontextu dějin i současnosti naší sociologie. Je to důkazem, že i v této tematice se Petrušek pohybuje zcela suverénně. Troufám si konstatovat, i když si uvědomuji, že to může znít poněkud pateticky, že zásluhou redigování zmíněných publikací si Petrušek staví jakýsi pomník, díky němuž bude žít i v myslích čtenářů mnoha dalších desetiletí nového tisíciletí, až už naše generace bude dávno zapomenuta. Nepochybují totiž, že spolu s přeloženými díly klasické sociologie se budou se zájmem číst i Petruskovy doslovy, podobně jako ještě dnes se zájmem čteme např. předmluvu Edvarda Beneše k českému překladu Durkheimových *Pravidel sociologické metody* z roku 1926, a to určitě nejen proto, že to byl pozdější prezident ČSR.

Při této příležitosti si nemohu odpustit ještě jednu poznámku. Svými doslovy (a nejen samozřejmě jimi) Petrušek dokázal, že by byl schopen napsat u nás tak postrádanou původní příručku dějin sociologie. Byli bychom mu za ni všichni neskonale vděční. Vím však, že se k tomu zatím bohužel nechystá, a chápu to.

Třetí příčinou, proč stojí za to Petruska číst a proč to není spojeno spíše s utrpením, jak to leckdy bývá, je *pedagogický a didaktický aspekt jeho výkladu*. Petrušek jako zkušený vysokoškolský učitel a přednášející i na jiných významných fórech dobře ví, že i geniální myšlenky se dají doslova zabít nezáživnou, nevhodnou a hlavně nerosozumitelnou formou podání. I ty nejsložitější problémy (v tomto případě mám na mysli zejména některé kapitoly jeho práce *Teorie a metoda v moderní sociologii*, kde se pohybuje z celého svého díla asi na nejvyšší úrovni obecnosti a abstraktnosti tzv. metasociologických otázek) je schopen vysvětlit srozumitelně a jasně. Nelibuje si v zašifrovaných formulacích, jejichž jediným cílem je ohromovat pojmovým ezoterismem a zdánlivou erudicí publikum. Jeho texty mají přehlednou strukturu, jsou logicky uspořádané, často jsou členěny do jednotlivých bodů, využívají příkladů a srovnání. Ať čtu kterýkoli z nich, mám pocit, že by se okamžitě hodil k veřejnému přednesení, což není zdaleka obvyklé a svědčí o jejich mimořádné sdělnosti. Všechny tyto vlastnosti Petruskových publikací (a neznám po této stránce mezi nimi ani jednu výjimku) způsobují, že každá z nich může být zároveň kvalitní studijní pomůckou.

Za čtvrté působí na Petruskovy čtenáře začátku tisíciletí neobyčejně aktuálně *jeho úvahy o principu tolerance* ve vědě vůbec a v sociologii zvláště. Petrušek ovšem tento princip nejen teoreticky hlásá, ale zdá se, že zejména v posledních několika letech stále výrazněji projevuje i ve svých praktických osobních postojích. Vyplývá to z jeho hluboce internalizovaného vědomí, že sociologie je vědou multiparadigmatickou, a že se v ní tudíž nutně musí prosazovat zásada komplementarity. Velmi naléhavě dnes u nás zní jeho varování před snahou neuznávat tento princip ve jménu nějakého jediné správného, nadřazeného postoje, před nezpůsobilostí vztáhnout na sebe sama vlastní premisy a učinit sebe sama objektem poznávací i mravní reflexe, před neschopností distinktivního a diferencujícího myšlení, která nakonec vede k tzv. myšlení dvouhodnotovému. Právě tak aktuální je jeho výstraha před antropocentrismem či sociocentrismem, kdy předmětem zájmu přestávají být koncepce, ale stávají se jím lidé, popřípadě sociální skupiny, jež za koncepcemi stojí. Jakkoli sám Petrušek neakcentuje přesah těchto úvah z oblasti vědy do oblasti současného praktického, zejména politického života u nás, tento přesah se zcela jednoznačně nabízí.

Petrusek si nicméně správně uvědomuje i meze tolerance, které podle jeho slov spočívají v možnosti jejího zneužití vědeckými kramáři a podvodníky, a zejména intolerantními fanatiky. Tolerance ve vědě není podle něho tolerancí nepravdy, ale tolerancí všech způsobů jejího hledání včetně těch, které vyvolávají náš mentální nesouhlas a vzbuzují naši nelibost.

Z hlediska odpovědi na otázku vytyčenou v názvu tohoto příspěvku jsou právě tyto Petruskovy myšlenky o toleranci asi vůbec nejvýznamnější. Avšak i na začátku nového tisíciletí zůstávají spíše programem a cílem, k jehož splnění a dosažení se jak v oblasti vědecké práce, tak zejména v oblasti politického života bude každá další generace vždy pouze více nebo méně přibližovat. Je však cenné, že tyto úvahy jej mohou právě nejsečtějším a nejnímavějším příslušníkům těchto generací stále připomínat.

Samostatně se chci alespoň stručně zmínit o *pátém rysu* Petruskovy tvorby, jehož jsem se v předchozím výkladu pouze dotkl. Mám na mysli Petruskovu schopnost *reflektovat každou významnější sociologickou otázku z hlediska vývoje naší sociologie i jejího současného stavu*. Petruskova znalost dějin české a slovenské sociologie je obdivuhodná, zejména jeho různé studie o Masarykovi a Chalupném jej řadí mezi špičkové badatele a znalce i v této dnes nepříliš pěstované disciplíně. Stejně obdivuhodné jsou jeho vědomosti o aktivitách všech našich současných významných sociologů a sociologických pracovišť. Vzorným příkladem tohoto rysu Petruskova díla je část jeho práce *Teorie a metoda v moderní sociologii* nazvaná *Český kontext postmoderní výzvy*. Petruskovi není vlastní častý zlovyk zaměřovat se převážně na četbu prací zahraničních autorů a opomíjet práce kolegů. Petruskovy studie dokazují, že právě o nich má velmi dobrý přehled. Bez těchto předpokladů, které ovšem vyžadují spoustu času a energie, by jeho erudovaný vhled do této oblasti nebyl samozřejmě možný.

Číst Petruska na začátku tisíciletí má *konečně* smysl také *díky jazyku, který používá*. Zdůrazňuji to proto, že dnešní doba se bohužel vyznačuje neuvěřitelně pokleslým vyjadřováním, s nímž se setkáváme u mnoha našich i těch nejvýše postavených politiků, ale také novinářů, tzv. moderátorů, „bavičů“, různých „zpěváků“ a podobných „mediálních hvězd“ (pohříchu ovšem po této stránce velmi vlivných). Ti často nemají sebemenší ponětí o tom, že česká věta se vyznačuje určitým rytmem, a je pro ně nezřídka obrovským problémem používat správných gramatických tvarů. Právě jim „vděčíme“ za neslýchané zaplevelení naší mateřštiny děsivými výrazy typu – všechno je „o něčem“, všechno má svou „filozofii“, „ustát“ nějakou situaci, „ošetřit“ něco zákonem, „přijaté opatření byly velmi účinné“, „méně výkonnější“, „více změněnější“, „dosáhnout“ na právo apod. (Dalších příkladů bych mohl uvádět desítky.) Nejhorší je, že tento způsob vyjadřování proniká i do některých odborných textů.

Lidé prznící takto český jazyk jsou samozřejmě v jistém smyslu šťastní, neboť ve své negramotnosti vůbec netuší, co činí. Zejména politikové by si však měli uvědomit, co všechno na ně jejich jazykové chování i vady řeči prozrazují a jak jsou i z tohoto hlediska směšní.

S jistou nadsázkou platí, že jaká je doba, takový je jazyk. Úpadek českého jazyka projevující se ve zmíněných formách je jen jedním z dílčích příznaků úpadku mnoha dalších stránek života naší společnosti v období restaurace kapitalismu. Dějiny naší země nás už mnohokrát poučily, že společnost, která nedokáže uchovat z minulých

etap svého vývoje to, co v nich bylo pozitivní, si neomylně vytváří podmínky vážných sociálněpolitických krizí, jež v ní dříve či později vypuknou a jejichž řešení bude velmi nákladné.

Petruskovo vyjadřování působí za této situace doslova jako živá voda. Je proto radost Petruska číst i poslouchat. Mluví a píše přesně, protože přesně myslí, má osobitou dikci, charakteristický a nezaměnitelný styl, který pravidelný čtenář jeho publikací dobře pozná. Jeho jazyk je neobyčejně košatý a pestrý, na hony vzdálený schematické šedi a fádnosti, zřetelně poučený nejlepšími díly krásné literatury. Projevuje se to mimo jiné v bohatství vtipných obrátů a neotřelých formulací. Díky své jazykové výbavě by Petrusek zřejmě neměl problémy napsat dílo i z jině než vědecké oblasti. Vůbec bych se nedivil, kdyby se v některé z jeho zásuvek už něco takového skrývalo a možná že nás tím ještě někdy obšťastní.

Je příjemné konstatovat, že Petruskova tvorba není zdaleka ukončená. Zdá se naopak, že právě nyní se ocitl na vrcholu svých tvůrčích sil, a že se tudíž můžeme těšit na další jeho práce, které budeme číst stejně rádi a se stejným zájmem jako to, co až doposud napsal.

Why Read Miloslav Petrussek at the Start of the Millennium?

Summary

This article was written to mark the 65th birthday of Prof. PhDr. Miloslav Petrussek, CSc. It is not an overall assessment of Petrussek's work. Instead it tries to use a few typical examples to demonstrate the main characteristic features of Petrussek's thought and writing on sociological themes. They are features that have distinguished his work from the very start, and which can serve as a model for all those researchers who want to help ensure that Czech sociology at the beginning of a new millennium comes as close as possible to the best world standards.

The foundation of the success and continuing relevance of Petrussek's books and article is first of all his sovereign mastery of the literature and sources, and his huge erudition. The second reason why Petrussek's writings, and some of his other initiatives can be a model, is the way in which he has always brought something new and original into Czech sociology – something that previously no one had considered more deeply in this country. The third reason why it is worthwhile to read Petrussek is the pedagogical and didactic aspect of his exposition, which capitalises on his long years of experience as a brilliant and popular university teacher. Fourthly, Petrussek's thoughts on the principle of tolerance in science and scholarship and in sociology in particular strike the reader as unusually topical. Not only does Petrussek uphold this principle in theory, but he also tries to apply it in his practical personal attitudes. Fifth, Petrussek is distinctive for his capacity to consider and set every major sociological question in the perspective of the development of Czech sociology and its current state. His knowledge of the history of Czech sociology is admirable and equally remarkable is his knowledge of the activities of our current leading sociologists and sociology departments. Finally, reading Petrussek is worthwhile because of his use of language. Given the deterioration in the in language culture particularly manifest in this country in recent years, Petrussek's elegance of expression is a breath of fresh air. It is a delight to read Petrussek and to listen to him. He speaks and writes with precision, because he thinks with precision, and he has an inimitable diction, and a characteristic and unique style that the regular reader of his publications can always recognise.

It is gratifying to be able to say that Petrussek's creative work as a sociologist is far from over. Indeed, he seems to be at the height of his creative powers and so we can look forward to new works which we shall read with the same pleasure and interest as we have read his works to date.